

Groteszk létimádat

Arató Antal: Perei Zoltán

A kortárs magyar grafika, abban is a fametszet, annyira gazdag, hogy nincs idő, amikor ne bukkanjon elő a feledés homályából egy-egy jelentős művész. Akit a sorsa tett szerencsétlenné, hogy ne tudjunk róla, vagy a saját credójához ragaszkodó makacssága (önfejűsége?) ragadt ki a szakmai megbecsülés figyelméből? Ez is, és az is közrejátszhatott abban, hogy Perei Zoltán (1913–1992) főképp a fametszetre épülő művészeete mára szinte elfelejtődött. Méltatlanul.

Nem csupán igényessége, a fadúcot szálirányban vágó képi ereje teszi lapjait halhatatlanná – Megay László szerint ez a technika az „ősibb, férfiasabb eljárás” –, hanem az állandóan lázban égő, az életet, a történelmet, a művészetet saját, megannyiszor fájó, testi valósággá emelő képzeletének bilincstörő józansága is. Szabadságdalnak képzelvén a létezés és kitarulkozás eme formáját.

A természetbe burkolva (kertvalóság) is szinte szerzetesi életet él. Ürömhegyi magánya, a négy fal közötti cella kopársága (asztal, nagyítólencse, fametsző kések) jól jellemzi zárkózottságát. Ha Molnár Aurél nem látogatja meg a fősodortól nagyon is eltérő különcöt, riportja nélkül (*Olvasó Nép*, 1981) szinte semmit nem tudnánk Perei életrajzáról, életformájáról, gondolkodásáról. „Ma már csak ez a két dolog érdekel: a grafika és a kert. Nélkülük nem lenne miért élnem...”

Az Arad megyei Zarándnadas szülötte iskoláskorában is már mindig rajzolt, elég korán ismerte Rembrandtot és Van Goghot. Részt vett a II. világháborúban („*árkász voltam, fogságba estem*”). A Képzőművészeti Főiskolán, ahová félcipője nem lévén bakancsban járt, Kmetty János (festészet), legkedveltebb tanárként Varga Nándor Lajos, valamint Koffán Károly (grafika) voltak a mesterei. Hiába jelent meg 1948-ban egy főiskolai kiadványban, Szinte Gábor, Diskay Lenke és Varga Hajdú István társaságában, igényes fametszete (*Levélet a keresztről*), 1950-ben kényszerből már („*hogyan legyen mit ennem*”) macskát és majmot „csinált”.

Föladta volna? Aligha. Csak egy kissé megtántorodott.

Ahhoz, hogy alkotómódját tekintve igaza legyen – „*a metszet elsőbbre a fejben készül el*” –, a könyvek szerelmese lett. Életformát jellemző magatartásnak is beillik a vallomása: „*Olvasás nélkül nem tudok élni.*” S ezért is egész életében munkába, vagyis tanulásba, rajzolásba, művelődésbe ölte mindennapjait. 1954-ben például a Rézkarc Nyomdában dolgozott, ahol rendcsinálás után egy évig üzemvezető is volt.

A kíváncsiság vagy inkább az 1956-os forradalom leverésének a keserűsége vitte ki (diszsidált) 1960-ban Angliába, Párizs érintésével Stevenage-be, egy London melletti kisvárosba? Pontosán nem tudhatni. A nyugtalan szellem az ott töltött nyolc év alatt talált rá, miként Molnár Aurélnak elárulta, saját hangjára. Egy rézkarcnyomdában dolgozott, száz év előtti technikával; maguk törték a festéket, és a galvanizálást is saját maguk végezték. Hagyományos angol metszeteket készítettek ausztráliai és új-zélandi exportra. Egy kiállításának, de már akkor jobbára a fametszet bűvöletében élt, sikere is volt. Bár munkáját megbecsülték, de mindvégig idegen maradt. Noha ott ragadt rá az angol nyelv – szorgalmas lévén Shakespeare minden művét szó-tárral elolvasta, és ajándékként a világlátás mint peregrinusadalék – hazajött.

Igaz, korai, 1948-as grafikái között már akadt remekmű (*Madarak*), de valójában csak itthon – szerette hangoztatni: cellamagányában – lett azzá, aki: a fametszet mesterévé. Noha az aránylag nagyobb méretű lapoktól sem idegenkedett (*Hazafelé* – 1976, *Lovas szekér* – 1974, *Bivalyok* – é. n. stb.), 1984 után már nem készített ilyen grafikát. „Örültsége” táplálta a véráramot, mindent megnézni és elolvasni! A japán fametszetektől az aradi vértanúig, az esztétikai kislexikontól az etruszk terrakottáig, a hazai kastélyoktól Wagnerig és Rahmanyinovig minden az áldott, saját maga csiszolta körtefából készült lapdúcra került. Az idők folyamán akarva-akaratlan a kultúra fennköltjének, alázattal viselt munkás történéskének képzezte ki magát.

Szakmáját is tudós módjára művelte. Többek közt bizonyítja *A lapdúcmetset (Történet és technika)* című kiadványhoz készült előszava: „*A lapdúcmetset kemény, szögletes, darabos, primitíven ható nyomatot ad. Kerüli a térhatást, a fény és árnyék ábrázolását. Legfőbb kifejező eszközei a vonalak és egy-egy sötétebb folt*” (Városi Könyvtár – Jász Múzeum, Jászberény, 1976). Ha úgy érezte, hogy a meglévő értékhez hozzá kell tennie valamit, bátran lépett. Arató Antal írja a *Képes esztétikai kislexikon*hoz készült, 92 darabos *Lexikonkép-sorozat*ról: „*Perei a választás során előnybe részesítette a képzőművészeket, írókat, fába metszette a lexikonban [mármint a könyvformában megjelent tárházban – Sz. L.] nem szereplő Dosztojevszkij, Goya, Holbein és Rubens arcvonását is.*”

Mindmáig rejtély, hogy ez a különös, karakterében és kontúrjaiban kemény, a földszagú realitást valaminő sosemvolt szépségeszménnyel ötvöző világ miért nem ragadta meg a szakmai ítéseket. Viszont az a pár ember, aki tollat ragadott eme tollpiheként szállongó, darabosan *nehéz súly* megértéséhez, csaknem ódákat zeng Perei műveinek elemzésekor.

Supka Magdolna, a magyar grafika nagyszonyja, számtalan érték fölfedezője többször is elemezte eme fölkavaróan furcsa grafikai világot. Telitalálat, amikor arról beszél, hogy a művész az ember és a világ iránti rokonszenvét „*a pásztorfaragványok szűkszávú, tömör formáiba rejti*”, vagyis Perei „*megszemélyesített ősképeket vetít elének az ember eredeti valójából, önkéntelenségéből*”.

Ugyanítt, pontosabban a Csók István Galéria 1978-as kiállítása katalógusának bevezetőjében olvasható: „*Ha a művész ma az életérzés ősi és elemi kifejezésére nem irányzatok modorát keresi, s nem is a naivok módján törekszik, hanem náluknál tudatosabb, kiművelt eszközökkel, akkor a művészetek tanult nyelvét önmagának kell átírni az egyszerűség és erő megragadó formáira, és pedig hitelesen, ihletetten – nem színlelt sutasággal.*”

S a végkövetkeztetés? „*A csontja velejéig természetesi emberművészete innen sarjad, s ettől olyan nyitott, mint maga a természet.*” Nem véletlen, hogy a korábban már említett Megay László ehhez hasonló véleményre jut: „*Amit Perei alkot, az számomra a törzsi művészettel rokon*” („*A rajzok vén bolondja*” – Perei Zoltán fametszeteiről, Kortárs, 1987).

Ha így van, márpedig szerintem így van, akkor ez a különös világ mind a klasszikusok, a tömör foltot érzelmi drámaként megjelenítő szegedi-

londoni Buday György és a szellősebb líraisággal élő kolozsvári Gy. Szabó Béla, valamint a vonal-finomságot rajzi erővel a kifejezés szolgálatába állító budapesti König Róbert és a klasszikus ideált saját érzelmi ideáljaként közvetítő nyíregyházi Szepessy Béla fametszetarzenáljától jelentősen különbözik.

Görcsösen feszítettebb, durvábban sokkoló. A saját erejét grafikai erőként átörökítő dinamika hatja át. S még valami: Supka Magdolna már utalt eme rajzi kozmosz egyik fontos jellemzőjére, a groteszkségre. Hadd fejlesszem tovább a megállapítását: a fametsző életműve nem más, mint karcos, groteszk létimádat.

Perei még az arcképeiben is a szokásos, az alany pontos hasonmását visszaadó vonalérzékenység helyett a megjelenítendő alak bensőjének vagy a benső tartalmaknak, érzelmi toposzoknak vélt „rajzát” közvetíti. Ez a naivhoz és az avantgárdhoz egyként közelítő látásmód sokszor épp a lapok különös, elrajzoltan drámai szerkezete folytán válik egyedivé (*Bivalyok* – é. n.; *Halász szigonnyal* – é. n; *Pisztolypárbaj* – 1975).

A „monografikus” album talán legfontosabb adaléka, hogy közzéteszi a *Tematikus sorozatok jegyzékét*. Az alkotó ez irányú munkássága, hihetetlennek tűnik, belőlük tizennyolcat számlál. Első a *Don Quijote* (1949), utolsó a *Római szobrok és sírtáblák* (1990). A 203 arcképből álló *Zeneszerzők-sorozat*ot a művész, nem egyedülként, fametszet-tanulmányként értékeli. Ám a *Szobrok és domborművek* is 111, a *Kovácsoltvas-sorozat* 94, a *Történelmi arcképek* 97, az *Operaház-sorozat* 85 kisgrafikát tartalmaz. Egy nagyobb, 90-100 lapból álló sorozat három-négy hónap alatt készült el.

Honnan ez a munkaláz? Nyilván az önkifejezői képesség ébrentartásából. S mindehhez hozzásegíthet az innen-onnan gyarapodó kedélyvilág. „*A fa színe, anyagának keménységi foka, rugalmassága, erezte, olykor még bütykei és illata is alkotói kedvre hangolták a művész képzeletét*” (Supka Magdolna).

A csodálatos album sohasem készül el, ha a művész mellett évtizedekig álló, öt gyakorta látogató, mappák kiadásaiban segítő barát, a könyvtárigazgató, kisgrafikagyűjtő, szerkesztő Arató Antal nem áll a talpára. Ezt a hatalmas anyagot összegyűjteni és rendszerezni ezer fáradtsággal bíró munka volt. Köszönet érte. (*Hermész Német–Magyar Kulturális Egyesület*, 2022)